

Norske jernovner

1530-1930

Ola H Fjeldheim

Jernovner i Norge.

Jernovner har vært i bruk i Norge over en periode på nesten 500 år. Ved siden av, men i tett sammenheng med bergverksdriften, var jernverkene starten på industri i Norge. I perioder representerte ovnenes utforming og dekor noe av det ypperste av relieffkunst i Europa. Dette var kunst som ikke bare utsmykket kirker og embetsmannshjem, men også mer alminnelige bosteder i byen og på bygda. De tradisjonelle oppvarmingskildene i hus i Norge fram mot midten av 1500-tallet var åre eller grue. I skriftlig materiale fra årene etter 1550 kan vi finne beskrivelser av ovner i støpejern. I begynnelsen er dette et overklassefenomen, men utover på 1700-tallet blir jernovnen den viktigste formen for oppvarming av boliger i Norge. Vi kan si at den fortsatt holder denne posisjonen i våre dager, selv om den nå har mange konkurrenter.

Vindovn med Fredrik 4. og Louvisa, ukjent verk GH.

Sideplate til vindovn, Abrahams offer, Hakedal jernverk DO.

Vindovn, Saturn med overflødigshorn, Eidsvoll jernverk, GH

Et blikk på Norske jernovner vil inkludere stoff som hører hjemme under flere forskjellige fagområder, som metallurgi, kunsthistorie, etnologi, arkitektur, historie og bygningshistorie. Denne artikkelen tar for seg utviklingen i grove trekk, og med hovedvekt på forholdene på sør- og østlandet.

Jernverkernes tidlige periode

Innenfor ovnsproduksjonen i Norge pleier vi å dele inn i to perioder : jernverksperioden og støperiperioden. En glidende overgang mellom disse har vi i årene rundt 1830. I jernverksperioden foregikk, som navnet sier, ovnproduksjonen ved jernverkene, hvor jernet ble fremstilt fra malm. Denne malmen kunne komme fra egne malmbeforekomster eller den ble kjøpt inn. De fleste verkene kjøpte inn malm fra arendalsfeltet, som ble brukt sammen med eventuell egen malm. Ovner var bare en av verkernes produktkategorier, stangjern og kanoner to andre.

Bakplater. Fra venstre Venus, Brunlanes jernverk (1674) DO, så reklametekst fra Odals verk (1757/79) GH, deretter amorin og tekst, Hassel jernverk (1780) P, til høyre sløyfe og tekst, Feiring(Eidsvoll) (1818) DO.

Den tidlige produksjonen foregikk ved at man støpte i åpne former. Treskjærere (bilthuggere) ble ansatt for å skjære modeller av ovnene i tre (disse blir normalt kalt former, mens korrekt betegnelse skal være at dette er en plugg). De utskjærte platene ble hver for seg brukt til å presse mønsteret ned i sanden i forma og, deretter ble flytende jern fylt i. Ovnene fra denne tiden har tjukke plater, hvor baksidene er ujevne og ofte porete.

Vi har forskjellige typer ovnskonstruksjoner, en av de tidligste vi støter på er bileggeren. En bileggerovn er konstruert for å stå med ene kortsiden murt inntil brannmuren bak ovnen. I denne veggen var det hull inn til grua i naborommet, som ovnen ble fyrt fra. Norske bileggerovner består av fem deler, langsidenes kjennes lett igjen ved den glatte kanten på siden som skal mures inn. Mange ovnsmodeller er kjent både som bileggere og vindovner, hvor den samme formplaten er bukt. Bileggerovnen er godt egnet til fyring med torv, og ble viktig i områder på vestlandet og langs det som i dag er Sveriges vestkyst. Typen blir lite omtalt senere i artikkelen.

Bak- og sideplate til bilegger produsert i Sverige. Kanten for innmuring lengst til høyre. Motiver: blomsterurne og stjerne, og David med harpe. P

Vindovn fra Odals verk. Plater datert 1757, dør 1779. Motiv sideplaten: monogram F5 og norske riksløver. GH

Den andre typen ovn vi kjenner helt fra 1500-tallet er den enetasjes vindovnen. Denne består av seks plater satt sammen til en kasse. Ovnstypen har blitt produsert kontinuerlig gjennom årene, og i noe endret form lages slike ovner fortsatt i dag. Platene til topp og bunn er enkelt formet, mens kort- og langsidenes er utstyrt med dekorative mønstre og motiver. Norsk Jernskulptur,

standardverket om norske ovner fram til 1840, inneholder en katalog med 784 forskjellige ovner. I tillegg til disse er flere nevnt i skriftlige kilder, og vi kjenner i dag til en del modeller som Arne Nygård-Nilssen ikke fikk med seg.

Blant de eldste ovnene og ovnsplatene vi finner i Norge er også en del som er produsert i Tyskland. Disse kan vi kjenne igjen på motivene, som skiller seg fra de norske, og på at platene er mye tynnere i støpen en de norske¹. Den eldste daterte norske ovnen bærer årstallet 1638, og platene vi finner tyder på at teknologien var godt utviklet på det tidspunktet.

Tysk sideplate, Den samaritanske kvinnen ved brønnen over portretter. 1500-tallet. P

Øvre del av plate, trolig fra Fossum jernverk. Jakob og Esaus møte. Nedre del har to våpenskjold. Trolig 1630-åra. DO

Sideplate fra Brunlanes, med allegorisk motiv og tekst. Datert 1670. DO

Tidlige motiver

Motivene på de norske ovnene er varierte. Blant de tidligste ovnene er motiver fra det gamle testamente flittig brukt. Treskjæreren kjent som Fossummesteren har motiver som *Utdrivelsen fra paradiset*, *Jakobs og Esaus møte*, *Abrahams offer* og *Jakobs drøm*. Blant platene tilskrevet ham finner vi også to forskjellige varianter av *Evas skapelse*. De gammeltestamentlige motivene dominerer også ved andre jernverk, men når vi nærmer oss 1700 begynner krigssymboler, monogrammer og politiske motiver å sette sitt preg på utvalget. På ovner fra Eidsvoll, trolig med Christopher Ridder som treskjærer, finner vi motiver fra driften ved jernverket med masovn og malmbrytere. Lignende motiver finner vi ved Bærums verk og ved Kongsberg jernverk. Fritzøe jernverk sin ovn "*Kronprinsens og hans gemals effigie*", datert 1698 og skåret i København, starter en ny trend. Ovnen viser portrettet av Fredrik den fjerde og hans Sophie i profil, supplert med medaljonger, sverd og laubærgren. De fleste verkene fikk raskt laget sine egne ovner med kongeportretter. Fenomenet holdt seg lenge, i en bevart katalog over ovner fra Fritzøe ca 1800 finner vi fortsatt en ovn med Fredrik og hans andre kone Anna-Sofia. Jernverkene nøyer seg imidlertid ikke med å hylle kongen med portrettovner, men kompletterer sortementet med motiver av kongen på en steilende hest.

¹ I Hedmarks museets magasin er det en plate av Fossummesteren, *Jakob og Esaus møte*, hvor støpen er av samme tykkelse som er vanlig blant de tyske platene.

Sideplate, trolig Kongsberg, Merkur som bergmann, 1690-åra. DO

Sideplate, Fritzøe, Fredrik 4 og Louisa. Datert 1698, trolig skåret i 1721 som kopi av form fra Danmark. P

Motiv som foregående, ovnen har monogram F4 på kortside. Ukjent verk, etter 1700. GH

Vindovnens tilbehør.

Den enkle vindovnen kunne ha forskjellig slags tilbehør, i tillegg til de støpte jerndelene. Dørene er som regel laget i blikk, med en enkel lukkemekanisme og et hull til trekken. Enkelte mer avanserte varianter av trekkmekanismer forekommer, som blikkbiter til å skyve på eller enkle vridere. På ovnene levert i Norge ser det ut til at krakk eller løse bein i tre er det vanlige. Formene viser at vi fortsatt befinner oss i barokken. Noen ovner er utstyrt med messingkuler, såkalte håndvarmere, på topp-plata og på sidene. Røykrørene er for det meste i blikk, i noen tilfeller i kobber. Fra skriftlige kilder, b.la en branntakst fra Trondhjem 1766, kan vi lese oss til at ovnene var utstyrt med "sylindre". Dette var trolig røykkasser av blikk, som ble montert på røykrøret rett over ovnen. Enkelte slike er bevart i dag. En eller flere røykkasser sørger for at varmen utnyttes bedre. Ved oppfyring avgir en slik kasse varme lenge før selve ovnen blir varm. Disse kassene regnes som forløpere til etasjeovnene. På norske ovner i Danmark kan man ofte finne litt annet utstyr, som ovnskrakker i jern, røykkasser i kobber, gnistfanger i kobber og mer pynt som messingkuler og dører med kobber på.

Tidlige etasjeovner.

1730-årene bringer nyskaping inn i utformingen av ovnene. På Fritzøe jernverk, og fra 1740 også på Hakedal verk, blir det produsert stadig flere ovner med etasjer. I begynnelsen ser det ut til at det settes etasjer rett på vanlige vindovner (f.eks Hakedals *Abrahams offer*), men raskt produseres det også ovner hvor underdelen er mer proposjonert for flere etasjer. I løpet av de siste to tredjedeler av 1700-tallet produseres det mest to- og treetasjes ovner, og ovnstypen finnes fortsatt i handelen.

Treskjærerene fortsetter å sette sitt bestemte preg på ovnsproduksjonen, og det vokser fram et mangfold av motiver på de forskjellige ovnene. Ved siden av plater med våpenskjold og kongeportretter finner vi nå greske helter, romerske guder, allegorier, tekstreklame og scener fra "norsk bondeliv". Rokokkartusjene er dominerende dekor på ovnene frem til slutten av 1760-årene, hvor klassisismen gradvis tar over.

Ovn fra Odals verk, Håp og flid. Trekrakken tidsmessig, men trolig fra en annen ovn. Etter 1765. DO

Ovn fra ukjent verk, Minerva. Total høyde med fot nær 180 cm. Foten i jern. Etter 1760. DO

Ovn fra Odals verk. To kvinner i kjole, med en mann som titter inn fra siden. Krakken trolig sekundær. Etter 1770 .GH

De toetasjes ovnene er de klart vanligste fra ca 1750 og fram mot 1800, og blir etter hvert ovner som flere har råd til å kjøpe. På større gårder og hos bedre stilte finner vi ovner i tre eller flere etasjer, toppetasjen kan der være utformet som en pyramide. Enkelte motiver ser ut til å være mer populære enn andre: Motivet Mars på kanon, trolig først skjært av bilthuggeren Henrik Beck i 1756, forekommer på 7 forskjellige ovner fra 5 forskjellige jernverk. I tillegg ble det produsert ovner med et nesten identisk motiv, kvinne på kanon, på to andre verk. Hvorfor akkurat dette motivet ble så populært kan man jo bare gjette på, men motivet skiller seg jo litt ut på flere måter.

Utstyret på ovnene er mye det samme som vi finner på barokk-ovnene. Trekrakkene som ovnene står på er ofte svært fint utformet, med ornamenter som står til ovnen. Dørene beholder den enkle utførelsen i blikk, og røykrørene holdes enkle, oftest med en skrå vinkel inn i pipa. Enkelte steder finner vi røykkasser i blikk også på etasjeovnene, og gnistfangere er i bruk enkelte steder.

Datering av ovnene

Ofte kan vi finne årstall på ovnene, enten på frontplaten, sideplatene, bakplaten eller på detaljer som dører eller ovnsfot. Det ser ut til at det har vært forskjellig praksis når det gjelder disse årstallene. Ofte forteller årstallet oss når formen ble skåret, og ikke nødvendigvis støpeåret. Portrettovnen som nevnes over har fortsatt årstallet 1721 på sideplaten når den er til salgs rundt 1800. Det ser ut til at dette er det vanlige, de fleste ovnene fra 16- og 1700-tallet finner vi med bare ett årstall. Enkelte ganger blir formen skåret om, og vi finner da to forskjellige årstall men ikke flere. Eidsvoll verk ser ut til å utgjøre et unntak i så måte, hvor vi finner samme ovnen med mange forskjellige årstall skåret inn i platene. I årene etter 1800 ser det ut til at flere av de andre, blant annet Hassel, følger etter med dette. Odal løser det på sin egen måte, ved å beholde årstallet på formen og angi produksjonsåret på dørblikket eller som tall risset inn i sanden under støpeprosessen. I starten av støperiperioden preger blant annet Aadals

bruk støpeåret inn i ovnene, men dette ser ut til å forsvinne før 1860. Etter 1900 finner vi årstall angitt på ovnene for å markere en begivenhet (f.eks 1905), og som en markering av ovnenes forbilde (1766).

Ovn trolig fra Fritzøe, Mars på kanon. Fot sekundær. Etter 1756 DO

Ovn fra Bærum, Venus med svanevogn. Finnes også med pyramidetopp. Etter 1760. EF

Ovn fra Hassel, Venus morgentoalette. Finnes med forskjellige topper. 1788. DO

Ovn fra Eidsvoll, Schlanbusch og frues våpen i rammer. Etter 1750. DO

Sammenhenger mellom ildsteder og byggeskikk

Uansett lokale tilpassninger er ildstedet et av de viktigste forklarende elementene i eldre norsk byggeskikk. I hvert fall fra jernalderen og fremover finner vi et sentralt plassert ildsted, åre. Huset og innredningen er konstruert rundt dette ildstedet, som sørget for både varme og lys. Ved innføringen av det murte ildstedet (grue/peis/røykovn) får vi en ny type bygninger. Enten ildstedet plasseres i et hjørne eller ved en delevegg fører dette med seg at innredningen og deler av husenes konstruksjon endres for å tilpasse seg dette. Innføringen av vindusglasset i husbyggingen bidrar også sterkt til disse endringene.

Jernovnenes inntog i denne byggeskikken førte med seg nye muligheter og utfordringer. I begynnelsen kostet en ovn så mye at det var hovedsakelig på embetsgårdene og i byene vi finner de, og da sjelden mer en en på hvert sted. I begynnelsen ble ovnene plassert inntil det murte ildstedet, med røykrør inn i pipa eller innunder røykkappa. Alternativt ble ovnen plassert i rommet ved siden av, med gjennomføring til pipa. En slik plassering var jo også bileggerne konstruert for. De tidlige ovnene var lite egnet for matlaging, så grua ble fortsatt det viktigste stedet for den slags aktiviteter. En jernovn stenger jo også lyset inne, så grua forble en viktig plass for kveldsarbeide og samlingspunkt etter mørkets frembrudd. Det var helt vanlig å utstyre nybygde hus med grue helt til ut på 1900-tallet. Utover på 1700-tallet blir ovnene, som før nevnt, rimelige i forholdt til de flestes økonomi. Ovnene ble vanligere, og ved nybygging av hus ble det satt av plass til ovnene. Ikke bare ble det satt av plass, men bruken av store deler av huset forutsatte at det ble montert inn ovn. Studerer vi eldre skifter og branntakster tyder disse på at man ofte ikke hadde råd til å kjøpe alle ovnene til huset på en gang, men at disse ble handlet inn etter hvert som man fikk råd.

Ovn fra Hakedal. Acteon og Dianas hunder. 1741

Klassisistisk nisje, med ovn fra Bærum, bukkevase 1796.

Ovnsnisje ca 1760. Ovnen fra sent 1800 satt inn senere.

Ovner var statusmarkeringer, og plasseringen ble dertil markert. Ovner fra 16- og 1700-tallet finner vi ofte plassert slik at de tar mye plass, men slik at de markerer seg i rommet. En slik sentral plassering bidrar jo også til en bedre fordeling av varmen. I stuer i østerdalen kan vi finne ovner plassert mellom kovedørene, og i et hull i veggen som gjør at flere rom varmes opp samtidig. Ovnene kan ofte ses plassert rett ut i rommet, isteden for langs brannmuren. Med klassisismen kommer også for alvor de dekorerte ovnsnisjene, som rammer inn og markerer ovnenes plasing. Byggeskikken har på dette tidspunkt helt tilpasset seg mulighetene som jernovnene gir.

Odals verk, etter 1780. Sekundær krakk. DO

Hassel, 1809, original krakk. P

Odal, bukkevase med pyramide, etter 1800. GH

Feiring (Eidsvoll), bukkevase, 1818. DO

Klassisismen

Rokokoornamentikken er dominerende på ovnene frem mot 1780, men allerede på den nevnte *Mars på kanon* av Bech er bakgrunnen utstyrt med vertikale riller. Dette er de første tegnene på at klassisismen er på vei inn i motivene på

ovnssidene. Frem mot 1780 begynte de fleste verkene å produsere ovner med mer klassisistisk preg. I 1786 begynte Bærums verk å produsere den første versjonen av den såkalte "Bukkevaseovnen". Den kom i flere forskjellige versjoner, forskjellige størrelser og hos flere forskjellige verk frem mot 1830. I takt med at ovnene relativt sett koster mindre, blir det også vanligere med ovner i tre etasjer. Varianter av bukkevaseovnene dukker opp på de fleste verkene. Litt forskjellig uttrykk får de likevel: Eidsvoll verk bruker tre rettformede etasjer, Odals verk bruker pyramideformede topper, mens Næs jernverk gjør en omvendt variant av bukkevasesens topp i sin Kentaurovn.

Arkitektoniske ovner

Perioden fra 1800 til ca 1830 blir på flere måter jernverkernes svanesang. Ved siden av de tradisjonelt utformede ovnene i klassisistisk stil tar flere av verkene fram såkalte arkitektoniske ovner. Disse kjennetegnes av en utstrakt bruk av arkitektoniske elementer, som søyler, buer og etterligninger av traverser. Treskjærerene får mindre fremtredende roller i utformingen av ovnene, i stedet får vi navn som Henrich Meldahl (arkitekt/byggmester), Chr H Grosh (arkitekt) og Johannes Flintoe (tegner/maler). I denne perioden henger utformingen av ovnene tett sammen med utformingen av gravstøtter og minnesmerker i støpejern. Blant de arkitektoniske ovnene regner vi også de støpeteknisk sett avanserte figurovnene. *Hygiea* og *Fortuna* fra Næs jernverk og *Vestalinnen* fra Bærums verk er i praksis statuen omskapt til ovn. Dette var dyre ovner å produsere, og kun få eksemplarer finnes i dag.

Arkitektoniske ovner fra Bærums verk: Fra venstre, ovn 1829 eller senere, Vestalinne med tempelgavl, 1829, empireovn, 1808, Gotisk ovn, ca 1840. Alle BV.

Teknisk utvikling

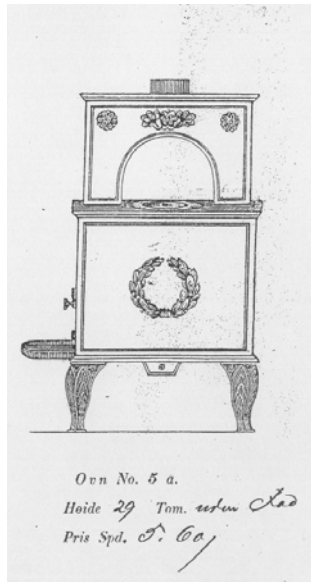
Tidsmessig befinner vi oss nå ca 300 år etter at jernovnen gjorde sin forsiktige inntreden i norske bolighus. I løpet av disse årene har ovnene bidratt til endringer i byggeskikken, men ovnene har også endret seg, både teknisk og utseendemessig. Fra at det tidlig var en statusmarkering bare å eie en jernovn, er det i 1830-åra viktig å ha ovner i de fleste rom, og da helst store, for tiden

teknisk avanserte og moderne ovner. Ovner ble byttet ut, for å vise at man hadde råd til å følge med i tiden, men også for å spare brensel. En stor enkel vindovn med bibelske motiver, engang husets dyreste gjenstand, havnet i eldhuset/masstua, i gårdens tørkehus, eller på husmannsplassen. Slike utskiftninger skjedde ofte i forbindelse med at utviklingen av ovnene hadde gjort ett hopp: etasjeovnene fra ca 1750, arkitektoniske eller klassisistiske ovner fra 1800-1830 og større etasjeovner fra 1850. Det er derfor ikke uvanlig i dag å finne ovner, eksklusive for sin tid, i husmannstuer eller i badstua.

Jernstøperiene overtar.

Utover på 1800-tallet tas det i bruk ny teknologi. Det blir mulig å smelte om igjen og fjerne forurensinger i råjern på en raskere og mer effektiv måte. Dette gjør at prisen på jernet faller dramatisk, og jernverkene er ikke lengre lønnsomme. Noen av de gamle verkene klarer å omstille seg, men flere bukker under. Næs og Bærums verk startet begge opp med støping i lukkede former i 1790-årene. Ovnene kan støpes tynnere og mer presist, de gamle formene blir utdatert. Nyvinningene i støpeteknikken gjør det mulig å detaljer og deler som før ikke var mulige. Blikkdørene forsvinner til fordel for støpte, trekkmekanismene får støpte deler, og trekrakkene forsvinner til fordel for støpte bein. Moten endret seg også, så de gamle ovnsmodellene, flere hadde vært i produksjon i 60-70 år, forsvant raskt ut av produksjon.

Jernstøperiene dukker opp på forskjellige steder rundt om i landet, og bidrar til å konkurrere ut jernverkene. Nærmere 50 forskjellige produsenter av ovner driver for en kortere eller lengre tid i løpet av de siste 3/4 av 1800-tallet.

Fra Aadals bruk: Først nr 5a fra katalogen ca 1870, deretter samme ovn merket 1848, DO. Så nr 13, unummerert, men datert 1851. P. Til høyre nr 27, ca 1900. P

Aadals bruk - ett eksempel.

Ved Aadals bruk i Løten ble det drevet ei smie og produksjon av landbruksutstyr. I 1848 startet bruket også med produksjon av ovner. Det nevnes at direktøren i juni dette året tok turen til Drammen for å kjøpe inn former til "Berlinske ovner". Frem til dette hadde ovnsprodusentene stort sett laget forskjellige ovner, selv om de ofte kopierte hverandre. Med støperiene ser det ut til at de i stor grad

kjøpe sine ovnsmodeller fra modellsnekkerier eller fra firmaer som formidlet slike. Blant modellene som ble kjøpt inn til Aadals bruk finner vi ovner som b.la Bærums værk også produserte². Allerede i 1851 har bruket minimum 15 forskjellige etasjeovner i sortementet, i tillegg til komfyrer. Priskuranten fra 1862 lister opp 22 katalognummer med etasjeovner, pluss varianter, 6 "kogeovne", 3 "stegeovne" og 4 "komfurer".

Nye ovnstyper.

Av katalogen ser vi nye produkter på ovnsmarkedet, nemlig "komfurer" og "koge-/stegeovne". Dette var ovner laget spesielt for matlaging. Fra Bærums verk kjenner vi en kokeovn merket 1829, veldig enkelt støpt med forholdsvis tjukke plater. Vi skiller på kokeovn, som er enkelt konstruert med ringer i toppen for matlaging oppå, og komfur/stekeovn hvor det er laget en eller to luker for steking, baking osv. Utover fra 1850 blir disse stadig mer avanserte, med flere fyringsmuligheter, trekkinnetninger for jevnere steking, varmtvannstanker og varmeskap. Støperiene førte også mange produkter laget for disse ovnene, som gryter, vaffel- og andre kakejern, strykejernsvarmere og brennere for kaffebønner. Komfyrene førte med seg en stor forbedring i arbeidsforholdene for de som skulle lage mat, og gjorde etter hvert grua overflødig.

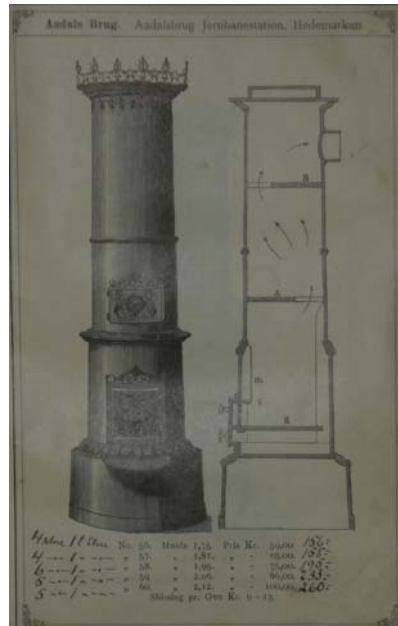
Kokeovn, Bærums verk 1829. ble satt på trekrakk eller, mest vanlig, inn i grua. GH. Vedkomfyr med to brennkammere, Drammens jernstøperi, trolig etter 1910. P.

Andre nye modeller for bruk ellers i huset kommer også. Rundovnene dukker opp i støperienes "Priskuranter" utover på 1800-tallet. Selv om vi kjenner runde ovner fra blant annet Fossum Jernverk fra slutten av 1600-tallet, og selv om "kolonnen" var et vanlig motiv på de arkitektoniske ovnene, skiller rundovnene fra støperiperioden seg fra disse. Man kunne kjøpe rundovner av mange forskjellige størrelser, alt fra "kahyttovn" og "pigekammerovn" på rundt 1 meters høyde, til "kirkeovn" på 3 meter eller mer. De fleste av disse er enkelt utformede ovner med glatte sylindere, med pånaglede pynteornamenter og krone på toppen. Enkelte ovner har mønstre preget inn i sylindere, brennkammer og fot.

---

² Aadals bruks fabrikkmester hadde vært ved Bærums verk 6 måneder for å lære. Trolig har han enten kommet i kontakt med leverandøren av formene, fått kopiere de, eller Bærumsverk har videresolgt formene. Det er mulig at Aadals bruks katalognr 1-6 er laget med norske former, mens de senere er blant de "Berlinske".

Fra Aadals brug: Rundovn 121, introdusert mellom 1896 og 1912, så utsnitt fra katalogen for 1896, deretter magasinovn 77, og magasinovn 78. begge de to siste produsert fra ca 1880 til ca 1915. Alle P.

Magasinovnen er også en ovnstype som introduseres i perioden etter 1850. Også disse ovnene har likhetstrekk med de arkitektoniske ovnene. Som rundovnene har de ett steinsatt brennkammer som krever at man fyrer med stående eller veldig kort ved, og ett system for varmfordeling i resten av ovnen. Flere jernstøperier, f.eks Trolla brug og Ulefoss jernstøperi, introduserte i årene rett før 1900 såkalte "patentovner", hvor varmen ledes rundt brennkammeret før den går ut i pipa.

Ovnmodellenes opprinnelse

Mange av ovnsmodellene som ble produsert var i sortementet til flere av støperiene. Ofte er det ikke større forskjeller en støperinavn og nummer, mens ovnene ellers er identiske. Flere av ovnsmodellene finner vi også i Tyskland, og det er ingen tvil om at de norske støperiene enten kjøpte modellene fra Tyskland eller snek seg til å støpe av tyske modeller. Disse importmodellene ser ut til å utgjøre størsteparten av sortementet. Likevel finner vi blant disse modeller som er tegnet og patentert ved norske støperier. Utseendemessig følger ovnene tidens stilideal. Påvirkningen fra arkitekturen fortsetter og historismen, som er den dominerende retningen utover på 1800-tallet, styrer ovnenes ornamentikk. En titt på et tilfeldig utvalg vil vise blomsterranker, klassiske søyler og gotiske buer i skjønn forening. Perioden, som senere ble kalt stilforvirringens, hadde likevel sine normer. Ofte finner man gotikkovnen på herreværelset, mens den mest blomsterrike og rokokkopregete står i dagligstuen, kvinnenens domene i selskaper.

Ny oppblomstring

Inn på 1900-tallet, og da spesielt rundt årene 1905 og 1914, økte interessen for de gamle norske ovnene. Dette førte til at flere av jernstøperiene fikk arkitekter til å tegne nye ovner inspirert av de eldre norske, og med motiver knyttet til nasjonsbyggingen. Ulefoss Jernverk, som tidligere het Holden Jernverk, startet produksjonen av sin *Modell 1776*. Ovnen er fortsatt i handelen, nå

rentbrennende, men fortsatt med "Iris bringer et budskap til Juno" av Henrik Bech på siden.

Ovn fra Bærums verk 1910-20, BV. Utsnitt fra katalog fra Ulefoss ca 1920, magasinovner og modell 1766.

Hvis vi avslutningsvis tar en titt på byggeskikken ca år 1900, ser vi jernovnene som en viktig bidragsyter til hvorfor husene bygges slik de gjør. Store takhøyder, mange og mer spesialiserte rom, og gjerne en egen ovnsnisje i en eller flere av stuene. På kjøkkenet har grua forsvunnet, men en stor vedkomfyr dominerer innredningen. Husene planlegges med flere jernovner som en del av interiøret. S

Foto: Einar Engen og Ola H Fjeldheim, Domkirkeodden

Det angitt en bokstavkode for hvor ovnene på bildene befinner seg.

- BV – Bærums verks museum, Bærum, Akershus.
- DO – Domkirkeodden, Hamar, Hedmark.
- EF – Elingård, Fredrikstad, Østfold.
- F - Fortidsminneforeningens lokaler, Oslo.
- GH – Gamle Hvam museum, Nes, Akershus.
- P - Privat eie.